

Els mestres i la cultura democràtica i participativa

Com fomentar les actituds i les pràctiques democràtiques i participatives

Jordi Feu i Xavier Besalú
(Coord.)

Crèdits

Projecte

Projecte: Pla de formació integral per al foment d'actituds, pràctiques i cultura democràtiques i participatives en els estudiants de Grau de Mestre (doble titulació: infantil i primària)

Programa

Programa de Millora i Innovació en la Formació de Mestres (ARMIF 2014), AGAUR. 2014-2017.

Investigador principal

Jordi Feu

Equip de recerca i de treball:

Francisco Abril, Xavier Besalú, Carla Carreras, Xavier Casademont, Jordi Collet, Laura Lázaro, Pietat Marquilles, Òscar Prieto, Núria Simó, Noemí Vila

Universitats que hi han participat

Universitat de Girona
Universitat de Vic - Universitat Central de Catalunya
Universitat Ramon Llull
Gävle University, Suècia
University College UCC, Dinamarca
University College South Denmark, Dinamarca
University of Jyväskylä, Finlàndia

© D'aquesta edició:

Editorial OCTAEDRO
Bailèn, 5, pral. - 08010 Barcelona
Tel.: 93 246 40 02
www.octaedro.com
octaedro@octaedro.com

ISBN: 978-84-17667-33-7

Dipòsit legal: B. 9350-2019

Escoles que hi han participat

Boesagerskolen, Dinamarca
Escola Can Puig, Banyoles
Escola Cooperativa El Puig, Esparraguera
Escola El Bosc de la Pabordia, Girona
Escola Escorial, Vic
Escola Garbí Pere Vergés
Escola Marta Mata, Girona
Escola Pedra Blanca, La Pera
Escola Rellinars, Rellinars
Escola Riera de Ribes, Sant Pere de Ribes
Escola Sant Esteve de Guialbes, Vilademuls
Escola Virolai, Barcelona
Jyväskylä Normaalkoulu, Finlàndia

Col·laboracions

Grup Demoskole, Grup de Recerca en Polítiques, Programes i Serveis Educatius i Socioculturals (GRES) de la Universitat de Girona

Gestió i revisió de continguts

Silvia Moya

Maquetació i disseny gràfic

Jep Costa

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, llevat de les excepcions previstes a la llei. Dirigeixi's a CEDRO (www.cedro.org) si necessita fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra.

Impressió

Ulzama

Primera edició: abril de 2019

Índex

Presentació

Jordi Feu i Gelis

Bibliografia

Tres models de formació inicial de mestres en competències socials, ciutadanes i democràtiques a Europa

Laura Lázaro i Jordi Feu

Introducció

Objectiu de recerca

Justificació de l'objectiu

Metodologia i cronograma

Fase 1. Disseny de la recerca i tria dels països

Fase 2. Disseny i dimensions de l'entrevista

Fase 3. Metodologia d'anàlisi, resultats i difusió

Els tres models en la formació inicial

1. Estructura del sistema de formació superior: accés i durada dels estudis

2. Organització i disseny de les pràctiques

Durada i distribució dels períodes de pràctiques

Activitats i espais que s'inclouen a les pràctiques

3. Currículum de la formació de mestres

Perspectives de formació en educació social, cívica i ciutadana

9	Formació en àmbits d'alteritat i habitança al currículum i en el marc general de l'educació primària i superior	39
	Formació i experiències de participació al currículum i en el marc general de l'educació primària i superior	43
	La participació i la democràcia a les institucions de formació superior	43
	La participació i la democràcia a les escoles	46
	4. Compromís ètic i sociocomunitari dels professionals de l'educació	53
	5. Conclusions i recomanacions	54
	Annex 1. Professional Training Institutions interview	61
	Annex 2. Tertiary Education Institutions interview	65
	Bibliografia	69
	Orientacions per introduir la democràcia al currículum en la formació inicial de mestres	71
	Francisco Abril, Xavier Besalú, Carla Carreras, Òscar Prieto, Núria Simó, Noemí Vila i Jordi Feu	
	Objectius	71
	Metodologia i cronograma	72
	Recerca documental (abril-maig 2015)	72
	Buidatge sistemàtic (juny-juliol 2015)	72
	Definició de continguts generals (juliol-octubre 2015)	73
	Disseny d'un model d'orientacions curriculars (novembre 2015)	74

Redacció de continguts per a cada tema general, cerca i selecció de materials (desembre 2015-març 2016)	74	G3. Didàctica de les ciències socials	106
Redacció d'una proposta d'avaluació de l'aplicació de les orientacions curriculars (abril-juny 2016)	74	G4. Estratègies de dinamització del grup classe	107
Redacció d'informes d'investigació (juny-juliol 2016)	74	G5. Història de l'educació i dels moviments pedagògics	109
Presentació pública i difusió dels resultats (octubre 2016-gener 2017)	74	H. Habitança: la salut a l'escola	110
Resultats	74	H1. Salut i escola	110
Propostes	78	H2. Educació per a la salut i hàbits saludables	111
A. L'escola inclusiva: atenció educativa a les diversitats	78	I. Educació i participació	113
A1. Escola inclusiva: principis teòrics i característiques	78	I1. Participació de l'alumnat a l'escola i a l'aula	113
A2. Les diferències individuals	79	I2. Educació per a la ciutadania	115
A3. Diversitat de capacitats i diversitat lingüística: aspectes socials i emocionals	81	I3. Educació ambiental	115
A4. Estratègies i recursos d'intervenció i d'atenció a la diversitat	82	J. Escola i entorn	117
A5. Coneixement dels recursos i serveis públics	84	K. Organització i gestió del centre	119
B. El desenvolupament integral: psicomotor, social, emocional, moral i cognitiu	85	K1. Organització escolar: legislació i teories de l'organització	119
B1. Teories de l'aprenentatge i concepcions del desenvolupament	86	K2. Documents i òrgans de gestió de l'escola	120
B2. Societat, cultura i família en el procés de socialització	87	K3. Organització i gestió dels recursos a l'escola	123
B3. Desenvolupament integral de l'alumnat	88	L. L'escola en relació amb les famílies (participació de les famílies)	124
C. El desenvolupament professional: les competències professionals dels i de les mestres	90	L1. La família i la seva funció educativa	124
C1. Les competències professionals del i de la docent	90	L2. La participació de les famílies	126
C2. Treball en equip entre professionals	91	M. L'avaluació	127
C3. Les pràctiques professionals: instruments d'observació i anàlisi	92	M1. Concepte, tècniques i ètica de l'avaluació	127
C4. Reflexió ètica en l'exercici docent	94	M2. Avaluació del centre i avaluació del professorat	128
D. Relacions i rols educatius	95	M3. L'avaluació de l'alumnat	129
D1. El rol de l'adult a l'escola	95	Pla d'avaluació del material per treballar la democràcia i la participació en les diferents matèries	130
D2. Les relacions a l'aula	96	1. Avaluació dirigida al professorat del grau	131
D3. Els drets dels infants	98	2. Avaluació de l'alumnat del Grau de Mestre	132
E. Organització de l'espai i el temps a l'escola i a l'aula	99	3. Avaluació per part de la coordinació del grau	133
E1. L'organització del temps i l'espai a l'aula	99		
E2. L'organització del temps i l'espai a l'escola	101		
F. Convivència i gestió del conflicte (clima d'escola i d'aula)	102		
F1. La convivència al centre	103		
F2. La convivència a l'aula	104		
G. Les metodologies d'ensenyament i aprenentatge	105		
G1. Les estratègies d'ensenyament i aprenentatge	105		
G2. Didàctica i currículum a l'educació infantil i primària	105		

Protocol de pràctica reflexiva en el pràcticum dels estudiants de mestre

Pietat Marquilles i Jordi Feu

Objectius	137
Justificació	138
Metodologia	138
Fases de la recerca i cronograma	139
Informes de les tres fases	140
Limitacions de la recerca	148
Resultats	149
Introducció	149
Relació de bones pràctiques, experiències i pressupòsits de centres democràtics	150
I. Discurs democràtic d'escola	150
II. Llibertat, autonomia i responsabilitat de l'alumnat	152
III. Metodologia i pedagogia	152
IV. Relacions i rols	157
V. Desenvolupament professional i pràctica reflexiva dels i de les mestres	159
VI. Perspectiva sobre el paper de les i dels practicants	160
VII. Habitança	162
VIII. Alteritat	164
IX. Gestió dels conflictes	165
X. Comunicació i transparència	168
XI. Organització de l'escola	169
XII. Organització dels i de les mestres	169
XIII. Òrgans de govern de l'escola: consell escolar / assemblea pedagògica	171
XIV. Altres espais de participació i presa de decisions a l'escola	173
XV. Participació de l'alumnat en òrgans i espais propis	174
XVI. Càrrecs i grups de pertinença de l'alumnat	177
XVII. Participació de la família	178
XVIII. Participació de la comunitat i en la comunitat	181
Annex 1	
Qüestionari inicial sobre escoles democràtiques	183
Annex 2	
Protocol d'observació	188
Bibliografia	194

Creació d'òrgans *ad hoc* per afavorir la democràcia i la participació dels estudiants del Grau de Mestre

Jordi Feu, Òscar Prieto i Xavier Casademont

Introducció i justificació	195
Els òrgans de participació de nova creació	196
FÒRUM	196
PLENARI	200
GRUP D'IMPULS PER A LA MILLORA DEL GRAU DE MESTRE (GRIM)	202
Annex I	204
Dossier "La participació i la representació dels estudiants de la Facultat d'Educació i Psicologia de la UdG"	204
Contextualització del document en el marc d'aquesta publicació	204
Dossier "La participació i la representació dels estudiants de la Facultat d'Educació i Psicologia de la UdG"	205
La participació i la representació dels estudiants de la facultat d'educació i psicologia de la udg	205
La participació i la representació dels estudiants als estudis	207

Epíleg. Tensions en la formació democràtica dels futurs mestres

Enric Prats

217

Presentació

Jordi Feu i Gelis

La necessitat d'aprofundir en la cultura democràtica, participativa i cívica dels ciutadans, inclosos els futurs mestres, és més que manifesta. La desafecció de la ciutadania envers la política institucional, les institucions governamentals, la democràcia, etc. s'ha explicat reiteradament en diverses investigacions, fins i tot en les realitzades per òrgans autònoms que depenen d'instàncies governamentals. A l'estudi *Elements i significats del malestar amb la política a Catalunya. Una aproximació qualitativa a partir de la indagació amb grups de discussió*, realitzada pel CEO (2011), revelava la gran desconfiança que hi ha entre representants i representats, i que l'orientació instrumental vers la política, àmpliament instal·lada en el discurs d'una gran majoria de la població, tendeix a desestimar les complexes característiques de la política, de la vida pública i de la democràcia.

Les causes d'aquesta situació són complexes i llargues d'explicar. Així i tot, els principals analistes apunten qüestions com el descrèdit de la classe política, la corrupció, la manca de credibilitat dels discursos i promeses, les dificultats dels governs per resoldre problemes socials en un termini relativament raonable, el debilitament de la divisió dels poders i, amb la crisi econòmica, la subjugació del poder polític a les institucions econòmiques i financeres. I. Peschard (2011) introdueix un altre element que no podem obviar: l'existència

d'una cultura política, democràtica, participativa i ciutadana més aviat escassa que impregna un gruix important de l'espectre social, fins i tot d'aquella part que es troba immersa en processos de protesta i contestació social. Aquest dèficit de cultura política, en opinió de l'autor esmentat i tants d'altres, dificulta la construcció d'un debat ciutadà sòlid i limita la possibilitat de plantejar alternatives serioses i viables a les estructures polítiques actuals.

En l'àmbit de l'educació, la situació pel que fa a la democràcia, participació i ciutadania no és pas massa diferent: hi ha prou evidències per pensar que el nivell competencial sobre els aspectes esmentats deixa molt a desitjar.

L'Estudi internacional de civisme i ciutadania, elaborat per l'Associació Internacional per a l'Avaluació del Rendiment Educatiu (IEA, 2009), aporta algunes conclusions francament preocupants. Tot i que el coneixement que tenen els alumnes de l'Estat espanyol sobre temes cívics està per damunt de la mitjana dels països analitzats (20 en total), la capacitat d'analitzar i raonar, la convicció relativa als principis cívics i la participació cívica estan per sota de la mitjana. L'anàlisi específica d'algunes qüestions aporten resultats colpidors: Espanya és el 6è país on els estudiants tenen menys confiança en les institucions polítiques; ocupa la mateixa posició pel que fa a la relació que tenen els estudiants amb la política; és

el quart país on els alumnes participen menys en la comunitat local; és el vuitè país on els alumnes tenen menys interès per participar en política en el futur; és el tercer país on als alumnes els interessen menys els debats sobre política que es produeixen a l'aula; és el segon país on els alumnes tenen consciència de participar menys en el govern del centre; és el primer país on el professorat creu que l'alumnat pràcticament no intervé en res, etc.

Però més enllà del que succeeix a Catalunya, a Espanya o en d'altres països, hi ha un fet de caràcter global que constitueix un motiu de preocupació per a diversos científics socials. M. Apple (2011) alerta de la necessitat de reivindicar l'educació democràtica com a eina transformadora, d'apoderament i de lluita contra la dinàmica neoliberal que ens situa en el discurs del “no hi ha alternativa”. La crida vers l'educació democràtica passa, segons aquest autor, per la instauració d'escoles que reflexionin sobre la distribució del poder i les relacions pedagògiques i per una formació competent dels seus professionals, és a dir, dels mestres.

Arribats a aquest punt, però, com es pot abordar la formació democràtica, participativa i ciutadana dels futurs mestres? A. Tey i J. Cifre-Mas afirmen que *“de lo que se trata, a nuestro juicio, es de apostar por modelos de formación del profesorado que se centren precisamente en las mismas competencias críticas que deseamos desarrollar en los jóvenes”*, i afegeixen: *“El eje central del programa se basa en que se aprende y se practica ciudadanía a través de cada situación y coyuntura del día a día.”* (2011: 223).

K. L. Zeichner (2010) fa una crítica de la formació del professorat desconnectada de la realitat i de les pràctiques laborals i insisteix en l'efecte mirall que tenen les actituds dels formadors en relació amb les persones que formen: quina legitimitat té una classe sobre democràcia quan la imparteix un professor que construeix una relació desigual amb els seus alumnes? D'una forma molt pragmàtica però a la vega-

da plausible, Zeichner recomana impulsar aquests eixos: i) vincular la instrucció universitària amb els contextos escolars concrets, traslladant part de la instrucció als centres i treballant conjuntament amb els professors dels centres escolars; ii) dissenyar els programes de formació amb assessorament dels professors que són a les escoles i dels representants comunitaris; iii) integrar professors no universitaris als equips docents dels programes de formació; iv) ser coherent entre el discurs sobre la diversitat lingüística i la dotació d'eines als futurs professors per intervenir en els casos de necessitat lingüística, i v) aportar a l'alumnat referents de persones compromeses que els serveixin com a model i exemple de les disposicions i pràctiques que s'espera que siguin assimilades. Finalment, diu aquest autor, cal que els professors mateixos facin autocrítica de la vigència dels programes de formació, etc.

Una educació democràtica efectiva passa també per la conscienciació crítica i la revisió personal de qui pretén formar en aquesta direcció, així com de qui és format. Seguint A. Ocaña i M. L. Reyes (2011), la formació del professorat ha d'estar lligada a la pràctica de la reflexió sobre la pròpia escolarització, els conceptes i idees sobre què és l'educació i les relacions educatives del professorat en formació. El vincle entre aquest tipus de formació del professorat i la democratització de les escoles rau en el fet que els professors puguin transformar les seves ideologies a partir de, primer, identificar-les i, després, del treball de col·laboració i deliberació democràtica que implica la proposta formativa per als professors, que els introdueix en la pràctica democratitzadora.

La publicació que teniu a les mans parteix d'una investigació *–Pla de formació integral per al foment d'actituds, pràctiques i cultura democràtiques i participatives en els estudiants del Grau en Mestre (doble titulació: infantil i primària)–* que de lluny o de prop planteja les qüestions suara esmentades. Es tracta d'una recerca finançada per la Generalitat de Cata-

lunya (Departament d'Economia i Coneixement), realitzada entre el 2014 i el 2016 per nou professors i professores de tres universitats catalanes: Universitat de Girona, Universitat de Vic-Central de Catalunya i Universitat Ramon Llull.

L'objectiu principal de la investigació, com bé indica el títol, ha estat elaborar un pla de formació integral que contribueixi a formar estudiants amb fortes conviccions democràtiques i participatives, i amb suficients estratègies i recursos per fer viure la democràcia i la participació als seus futurs alumnes.

El pla formatiu que presentem, en consonància amb el que s'ha exposat al principi, té una orientació concreta objectivada en tres eixos que esperem que el lector pugui reconèixer amb facilitat. El pla vol adoptar un enfocament complex i global, pretén incorporar el debat intel·lectual contemporani sobre democràcia i participació i, tal com hem fet en diversos treballs anteriors, abordem el concepte i la praxi democràtica superant el mer tractament de la governança.

En la manera com plantejem la formació democràcia dels futurs mestres ens ha ajudat, i molt, la perspectiva de dos autors que per als membres de DEMOSKOLE han esdevingut autèntics referents: M. Barbosa (2010) i W. Edelstein (2011). Aquests autors suggereixen que la formació cívica i democràtica ha de tenir una estructura concèntrica que integri tant la formació teòrica com la pràctica; sostenen que cal oferir un tractament curricular adequat partint d'uns conceptes de democràcia, participació i ciutadania oberts i superadors dels conceptes donats per descomptat o hegemònics; que és imprescindible que durant la formació inicial s'ofereixi una experiència directa de participació democràtica als futurs mestres que pugui ser analitzada tant individualment com col·lectivament i, en la mesura del possible, que cal que la formació cívica i democràtica pugui enllaçar amb el currículum; finalment, consideren important oferir un acompanyament per part del professorat en l'etapa formativa dels alumnes per tal que hi hagi un valor afegit en tota la formació

(teòrica, experimental, vivencial, etc.) que tingui a veure amb la democràcia, la participació i l'educació ciutadana.

Aquesta publicació s'estructura en quatre capítols: el primer, titulat "Tres models de formació inicial de mestres en competències socials, ciutadanes i democràtiques a Europa", presenta el model formatiu dels tres països que, segons l'*Estudi internacional de civisme i ciutadania* (ICCS) de l'IEA, tenen una millor posició pel que fa a la consecució de competències cíviques i ciutadanes i que, per ordre, són Finlàndia, Dinamarca i Suècia. L'anàlisi s'ha fet a partir de la consulta del material documental disponible a la xarxa, tot i que la font principal d'informació han estat les entrevistes realitzades a responsables docents i investigadors de centres d'educació superior, així com a mestres en exercici. A tots se'ls va demanar informació relacionada amb el currículum de la formació inicial dels mestres, l'organització i disseny de les pràctiques formatives, l'organització i procés de presa de decisions als centres i el compromís ètic, sociocomunitari i professional del professorat, entre d'altres qüestions.

En el segon capítol, "Orientacions per introduir la democràcia al currículum en la formació inicial de mestres", hi trobareu el disseny d'una proposta de continguts curriculars amb recursos didàctics i una proposta d'avaluació pensada sobretot per als professionals de l'educació superior. Es tracta d'orientacions curriculars aplicables de forma coherent i plausible dins dels plans d'estudi vigents en la titulació doble de mestre a les universitats de Girona i Vic i a la Ramon Llull, tot i que, degudament adaptades, també poden ser utilitzades en el marc de l'educació superior de qualsevol universitat catalana, espanyola o de la resta d'Europa. Els recursos bibliogràfics i didàctics són fàcils de localitzar i són especialment útils per desenvolupar i adaptar les orientacions curriculars proposades. Es tracta de material molt variat, una part del qual pot ser que, en principi –només en principi–, faci la impressió d'estar allunyat d'aspectes relatius a la democràcia,

la participació i el civisme. La proposta d'avaluació, senzilla i fàcil de manejar, es fixa tant en els processos com en els resultats derivats de l'aplicació de les propostes curriculars i va dirigida al coordinador o coordinadora del grau, als professors i professores responsables de les matèries i als alumnes. El tercer capítol, "Protocol de pràctica reflexiva en el pràcticum dels estudiants de mestre", se centra en l'elaboració d'un protocol d'observació per ser utilitzat en el marc de les pràctiques dels estudiants de formació inicial de mestres. L'objectiu del protocol és que, a través d'una pauta d'observació, els estudiants puguin desenvolupar habilitats característicament democràtiques. El protocol indueix els alumnes a analitzar i reflexionar entorn dels espais escolars, de les accions que els docents porten a terme dins i fora de l'aula, dels rols dels diferents actors, dels principis que regeixen la vida del centre, dels discursos institucionals produïts dins de l'escola i de l'organització escolar, entre altres aspectes. El protocol està pensat per ser vàlid durant qualsevol tipus d'estada a qualsevol escola, en el benentès que caldrà adaptar-lo a les necessitats de cada estudiant, al seu moment formatiu, a les necessitats de les escoles de pràctiques i al tipus de pràcticum que s'estigui duent a terme.

El protocol s'ha fet partint, fonamentalment, de dues fonts informatives: en primer lloc, el marc teòric que com a grup investigador hem elaborat sobre el concepte de democràcia a l'escola i, en segon lloc, considerant els discursos, les pràctiques i la cultura escolar d'onze escoles que es caracteritzen per tenir una cultura democràtica àmplia i ben interioritzada. El quart capítol, "Creació d'òrgans *ad hoc* per afavorir la democràcia i la participació dels estudiants del Grau de Mestre", de caràcter molt pràctic i fins a cert punt instrumental, focalitza l'interès en la creació d'uns òrgans per tal que els futurs professionals puguin experimentar el goig de l'exercici de la democràcia i la participació durant el seu procés formatiu.

La intenció d'aquest capítol és oferir al lector diferents espais de participació estructurats que permetin a tota la comunitat del grau, especialment als estudiants, viure una democràcia plena i de qualitat, una democràcia en què els membres que l'exerceixen vegin que les seves decisions tenen conseqüències reals i, en la mesura que sigui possible, efectes transformadors dins d'un termini raonable.

Els òrgans de nova creació que aquí proposem no es conceben com una substitució dels que ja funcionen sinó com un complement. Es tracta d'oferir noves propostes que permetin anar més enllà del que per tradició o comoditat està establert i que, segons el nostre punt de vista, limita de manera objectiva una participació real i plena. El capítol consta de dues parts: en la primera, s'explica detalladament els objectius i la dinàmica de funcionament del fòrum, el plenari i el grup d'impuls per a la millora del Grau de Mestre (GRIM); en la segona, a tall d'annex, es presenta el dossier "La participació i la representació dels estudiants de la Facultat d'Educació i Psicologia de la UdG" elaborat el curs 2005-2006 amb l'objectiu que els estudiants de la facultat disposessin d'un document resumit en el qual constessin tots i cadascun dels espais de participació.

El llibre es clou amb un epíleg escrit per Enric Prats, professor de la Universitat de Barcelona, responsable d'edició de la revista *Temps d'Educació*, secretari del Programa de Millora i Innovació en la Formació de Mestres i col·laborador habitual en mitjans de comunicació sobre temes d'educació i pedagogia. És autor de *Teorizando en educación* (2015), *Ètica de la informació* (2004) i *Racismo en tiempos de globalización* (2001), i coautor de *La complejidad en un centro de secundaria* (2013) i *Multiculturalismo y educación para la equidad* (2007), entre d'altres obres.

Pensem que el contingut d'aquest llibre és especialment interessant per a les persones que, pel rol professional que desenvolupen a la universitat, incideixen directament, amb

les seves decisions i accions, en la formació dels mestres: vicerectors i vicerectores de docència, degans o deganes d'educació, caps de departament de pedagogia, coordinadors i coordinadores del Grau de Mestre i, molt especialment, el professorat que imparteix classes en el grau esmentat, i també els alumnes mateixos. Així i tot, la utilitat d'aquesta publicació no la volem restringir només als col·lectius suara esmentats, perquè la reflexió teòrica que se'n desprèn pot fer servei a qualsevol persona curiosa o interessada en la democràcia i la participació.

És oportú ressaltar que, malgrat la dimensió pràctica de com a mínim la meitat dels capítols, aquest no és un llibre de receptes. La democràcia, la participació, el civisme, etc. no es fan efectius a través de fórmules estereotipades que de manera homogènia s'apliquen a realitats que per definició són diverses. Els valors i les pràctiques democràtiques, en educació i arreu, s'aconsegueixen mitjançant el pensament crític i l'acció reflexiva dels qui intervenen en la realitat social. Dit això, aquest llibre, per als que hi busquen la utilitat pràctica, hauria de servir com a inspirador d'idees i pràctiques que, passades degudament pel sedàs de qui té responsabilitats formatives, les aplica a la seva manera.

Per acabar aquesta presentació només ens cal manifestar que tant l'estudi com la publicació que l'acompanya han estat possibles gràcies a un munt d'institucions i persones. Pel que fa a la recerca, en primer lloc cal agrair a la Generalitat de Catalunya per haver-la finançat. Sense aportacions econòmiques justes i suficients és impossible –bé prou ho sabem els que ens dediquem a la recerca– fer estudis que ens permetin avançar en el coneixement. En segon lloc cal agrair el bon fer i la dedicació de totes les persones que han participat en la recerca: Francisco Abril, Xavier Besalú, Carla Carerras, Xavier Casademont, Jordi Feu, Òscar Prieto (de la Universitat de Girona), Núria Simó i Jordi Collet (de la Universitat de Vic-Central de Catalunya), Pietat Marquilles (de la Universitat

Ramon Llull), i molt especialment Laura Làzaro, becària del projecte. Cal donar les gràcies també als centres d'educació superior i escoles fineses, daneses, sueques i catalanes per facilitar-nos la informació que els vam demanar i, sobretot, per aplanar-nos el camí a l'hora de fer les entrevistes.

I pel que fa estrictament a l'edició de llibre: gràcies al servei de Llengües Modernes de la UdG, per haver-se ocupat de la revisió del text; a Jep Costa per haver-lo maquetat, a Sílvia Moya, tècnica de Promoció i Transferència de la Recerca, per les tasques de gestió en la preparació de l'edició; a la UdG per col·laborar en el finançament i, per descomptat, a l'Editorial Octaedro i més concretament al seu director, Juan León, que des del primer moment va confiar en el projecte.

Estimat lector, esperem que sigui del teu interès.

Bibliografia

Apple, M. W. (2011): "Democratic education in neoliberal and neoconservative times. *International Studies*", a *Sociology of Education*, 21:1, 21-31.

Barbosa, M. (2000). "Educar per a una ciutadania democràtica a les escoles: una discussió de models", *Temps d'Educació*, n. 24, 2n semestre, p. 359-373.

Centre d'Estudis d'Opinió (2011). *Elements i significats del malestar amb la política a Catalunya. Una aproximació qualitativa a partir de la indagació amb grups de discussió*. Disponible a: http://www.ceo.gencat.cat/ceop/AppJava/export/sites/CEOPortal/estudis/monografies/contingut/monografia_cat.pdf.

Edelstein, W. (2011). "Education for Democracy: reasons and strategies", *European Journal of Education*, vol. 46, n. 1.

- IEA (2009). *Estudio internacional de civismo y ciudadanía*. Madrid: Secretaría General Técnica - Subdirección General de Documentación y Publicaciones.
- PESCHARD, I. (2011). *La cultura política democrática*. México: INE.
- Ocaña, A., Reyes, M. L. (2011): “Aprendizajes colaborativos y democratización de las relaciones didácticas”, *Revista Interuniversitaria de Formación del Profesorado*, 71.
- Tey, A., Cifre-Mas, J. (2011): “El profesorado ante el reto del aprendizaje ético y el desarrollo de las competencias sociales y ciudadanas. El modelo adoptado en el programa «Barcelona, Aula de Ciudadanía»”, *Revista de Educación*, número extraordinari 2011.
- Zeichner, K. M. (2010): *La formación del profesorado y la lucha por la justicia social*. Madrid: Morata.